

Enskild motion

Motion till riksdagen 2015/16:1383

av Börje Vestlund (S)

Franchising

Förslag till riksdagsbeslut

1. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om förstärkt skydd för franchisetagare och tillkännager detta för regeringen.

Motivering

En av de snabbast växande företagsformerna i dagens Sverige är franchising som därmed också är en viktig näringspolitisk fråga. Idag finns det ca 700 franchisesystem i Sverige med ca 35 000 franchisetagare. Mer än 100 000 personer arbetar i dessa franchisesystem.

Franchising är en form av samverkan mellan två näringsidkare, franchisegivaren och franchisetagaren. Franchisegivaren upplåter genom ett franchiseavtal åt en eller flera franchisetagare rätten att mot viss ersättning sälja varor eller tjänster under visst namn och ett visst kännetecken som tillhandahålls av franchisegivaren. Franchising utmärks av ett gemensamt uppträdande utåt mot kunden från franchisegivarens och franchisetagarens sida. Franchisetagarens verksamhet bedrivs dock i eget namn och för egen räkning. Villkoren för verksamheten regleras vanligen genom ett standardavtal mellan parterna.

Rätt använd är franchising en företagsform som är väl lämpad för den som utan alltför stor kapitalinsats vill bli egenföretagare. Franchising bedriven under ansvarsfulla former där båda parter ges förutsättningar för lönsamhet och har en ömsesidig lojalitet är en utmärkt form för affärsmässigt samarbete. Ett grundläggande problem som förknippas med franchising är dock att avtalen kännetecknas av ensidighet till nackdel för den svagare parten – franchisetagaren. Franchisetagare är typiska småföretagare som har en

mycket utsatt ställning – ofta med tvivelaktiga och oskäligen avtalsvillkor i sina franchiseavtal.

Trots att franchising har existerat i Sverige under 50 års tid har det inte funnits någon lagstiftning om franchising eller ens en otvetydig definition av begreppet franchising. Redan under tidigt 1980-tal togs initiativ för att få till stånd en reglering av franchiseverksamheten. I en motion vid 1982/83 års riksmöte (motion 1982/83:2016) hemställdes att riksdagen skulle begära att regeringen skyndsamt skulle låta utreda frågan om franchising. Detta resulterade i att en statlig utredning tillsattes år 1984, ”Franchiseutredningen”. Utredningen presenterade sina förslag i betänkandet ”Franchising” (SOU 1987:17), som dock inte ledde till någon lagstiftning.

Franchiseföretagen i Sverige representerar en hel flora av olika branscher men domineras av tjänsteföretag. En stark trend under senare år har varit de multinationella franchiseföretagens ökning i Sverige. Franchising förekommer idag inom alla områden där tjänsteföretag verkar alltifrån detaljhandel, snabbmatsrestauranger, fastighetsförmedling, biluthyrning, städföretag, försäkringstjänster, bensinhandel till begravningsentreprenörer.

Redan 1984 års franchiseutredning konstaterade att franchising hade en del negativa inslag. För att komma tillrätta med dessa ansåg utredningen att det var oundgängligen påkallat med en lagstiftning eftersom parterna inte lyckats rätta till konstaterade missförhållanden förhandlingsvägen. Någon lagstiftning kom dock inte till stånd.

Med anledning av motioner i riksdagen utarbetades inom Regeringskansliet en promemoria, ”Upplyst franchising” (Ds 2004:55). I promemorian togs frågan upp om och i vilken utsträckning en lagstiftning om information vid franchising borde införas i svensk rätt. Det konstaterades i promemorian att en franchisetagare intar en underlägsen ställning i förhållande till franchisegivarna samt att franchiseavtalen dessutom är ensidigt utformade av franchisegivaren. Det beroendeförhållande som uppstår vid franchising kan ofta liknas vid det som förekommer vid anställnings-, arrende- och hyresförhållanden, framhölls det vidare i promemorian. I promemorian diskuterades även behovet av ytterligare åtgärder för att stärka franchisetagarnas ställning, exempelvis vad gäller bruket av och synen på skiljeklausuler i franchiseavtal samt behovet av särskilda regler för uppsägning av franchiseavtal.

Promemorians slutsats var att övervägande skäl talade för en lagreglering av franchisegivares informationsskyldighet. Regeringen lade i proposition 2005/06:98 fram

förslag till en lag om franchisegivares informationsskyldighet som antogs av riksdagen. Lagen (2006:484) trädde ikraft den 1 oktober.

Kritiken mot en rad franchisekedjor har ofta varit mycket kraftig. Ett stort problem är att det alltfjämt finns många oseriösa franchisegivare som utnyttjar den beroendeställning som franchisetagaren har. Franchiseavtalen föreskriver en bundenhet som gör att franchisetagarens ställning som egenföretagare i många avseenden kan ifrågasättas. Bundenheten är ofta så stark att kritiker av systemet talat om franchiseavtal som slavkontrakt eller franchisetagaren som livegen. Franchisetagaren är ofta utsatt för en hård kontroll, dagskassan ska dagligen sättas in på ett föreskrivet bankkonto, franchisegivaren kan när som helst uppenbara sig med en revisor för att gå igenom räkenskaperna. Ofta är franchisetagarens bokföring via dator direkt kopplad till franchisegivaren så att denne alltid kan följa franchisetagarens transaktioner. Lokalen där verksamheten bedrivs är ofta ägd eller hyrd av franchisegivaren och franchisetagaren har endast ett andrahandskontrakt med den otrygghet detta innebär, han är bunden till visst varusortiment, priser, leverantörer osv. En franchisetagare intar alltså i flera och väsentliga avseenden en betydligt mer beroende ställning än vad som är brukligt för egna företagare.

I en granskning av 76 franchisetagares bolag bland kiosk- och snabbmatskedjor som gjordes för något år sedan visade det sig att vart femte av de bolag som inkommit med årsredovisning till Bolagsverket hade förbrukat mer än hälften av aktiekapitalet vilket innebar att många av dem var likvidationspliktiga. Av årsredovisningarna framgick att 45 % av de granskade bolagen uppvisade rörelseförluster efter skatt. I en kedja hade åtta franchisetagare gått i konkurs. I en klädeskedja hade mer än en tredjedel av franchisetagarna gått i konkurs. Konkursrisken är med andra ord inte mindre bland franchisetagare än bland andra småföretagare vilket ofta påstås av företrädare för franchisegivarna.

2006 års lag har redan visat sig ha uppenbara brister i en rad avseenden. Lagen reglerar i stort sett endast franchisegivarens informationsskyldighet vid franchiseavtalets ingående. Viktigare hade varit att lagstiftaren utifrån en genomgång av franchiseavtalens materiella regler hade beslutat om en reell skyddslagstiftning för franchisetagare. Informationsskyldighet för franchisegivare är i och för sig bra men är inte tillräckligt. Vad som behövs är en lagstiftning som ger franchisetagaren och en organisation av franchisetagare förhandlingsrätt och regler framförallt för uppsägning och överlåtelse av franchiseavtal. Vidare behövs lagregler om konkurrensklausuler och

skiljeklausuler. En sådan lagstiftning kan inte heller uppfattas som hinder i näringsverksamhet. Lagstiftning om franchising finns idag bl.a. i USA, Kanada, Frankrike, Spanien, Italien, Australien, Korea och Japan. Den självsanering inom branschen som ibland åberopas som ett skäl mot lagstiftning är otillräcklig och har inte fungerat. När det gäller de uppföranderegler som finns kan konstateras att dessa ensidigt utfärdats av franchisegivarna utan medverkan av den andra parten.

Franchisetagare eller organisation av franchisetagare har ingen förhandlingsrätt. Utan lagstadgad förhandlingsrätt har en franchisetagare i realiteten inte någon möjlighet att påverka sin avtalssituation. Detta förhållande har lett till att franchisetagare ofta tvingas acceptera tvivelaktiga och oskäligen avtalsvillkor i de standardavtal som franchisegivarnas organisation utarbetat. Franchiseavtalen är regelmässigt så utformade att franchisegivaren alltid kan ändra eller lägga till moment i avtalet utan att först förhandla eller få ändringen godkänd av franchisetagaren. En franchisetagare däremot kan inte på egen hand företa någon ändring eller göra tillägg i avtalet. Standardavtalen innehåller alltid bestämmelser som ger franchisegivaren denna rätt. En vanlig formulering i dessa avtal lyder:

Detta innebär dels att alla bilagor i form av sortimentslistor, handböcker etc. som beskriver xxxkonceptets praktiska sidor utgör del av avtalet och gäller lika bindande som huvudavtalets text, dels att dessa bilagor måste kunna ändras fortlöpande utan kontraktsuppsägning eller förhandling. Bilagorna är därför alltid gällande avtalstext i sin senaste av franchisegivaren auktoriserade utgåva.

Franchisegivaren har alltså rätt att förändra t ex vissa arbetsmoment på ett för franchisetagaren fördyrande sätt utan att denne kompenseras härfor. En regel som innebär att den starkare parten i ett avtalsförhållande utan den andra svagare partens accept kan vidta kostnadsfördyrande ändringar i ett gällande avtal är ingenting annat än ett skolexempel på oskäligt avtalsvillkor – särskilt som villkoret förekommer i standardavtal som utarbetats av den styrkemässigt överlägsna parten. Det naturliga i ett avtalsförhållande är naturligtvis att parterna i ett fall som detta löser problemet i en förhandling. Bestämmelser som denna visar klart behovet av skyddsregler för den svagare parten i ett franchiseförhållande.

Föreningen ”Sveriges Franchisetagare”, som är den enda organisation som organiserar enbart franchisetagare har sedan 1980-talet förgäves sökt få förhandlingar om bl.a. standardavtal med franchisegivarnas organisation.

Ett annat område där lagreglering är nödvändig är reglerna om uppsägning av avtal samt ekonomisk kompensation i samband med en uppsägning. När en franchisegivare exempelvis säger upp ett avtal i förtid föreligger ingen rätt eller skyldighet för franchisegivaren att lösa in franchisetagarens verksamhet. I de flesta avtal saknas regler om ekonomisk kompensation för franchisetagaren i dessa fall. I svensk lagstiftning finns regler till skydd för part som har en beroendeställning, t ex kommissionärer. En franchisetagare har en beroendeställning som är fullt jämförbar med denna grupp. Det förefaller rimligt att franchisetagare i likhet med t ex kommissionärer har rätt till ersättning för investeringar som blir onyttiga på grund av att avtalet sägs upp. Det kan anmärkas att kommissionslagen tillerkänner kommissionär ersättning oavsett om kommittentens avtalsbrott är väsentligt eller inte. Regler om uppsägning och ersättning för varulager, investeringar m.m. är bland de mest angelägna frågorna för en franchisetagare att få en lösning på lagstiftningsvägen. En uppsägning får betydande konsekvenser för franchisetagaren. Han mister rätten att fortsättningsvis driva företaget. Han har inte rätt att få tillbaka den inträdesavgift som han erlagt och som i regel uppgår till minst 150 000 kronor. Han har heller inte rätt till ersättning för den goodwill som han kan ha skapat. Många avtal har dessutom konkurrens- och sekretessklausuler som innebär att franchisetagaren inte kan utnyttja det kunnande han skaffat sig eller driva liknande verksamhet under viss tid efter det att avtalet upphört. Ett stort problem ur franchisetagarens synpunkt är att ett för honom bristfälligt skydd mot uppsägning innebär att hans styrkeposition under avtalets löptid väsentligen försvagas. Franchisegivarens uppsägningsrätt, kombinerat med bristfälliga ersättningsregler utgör ett ständigt närvarande hot.

De allra flesta franchiseavtal innebär att franchisetagarens rätt att överlåta verksamheten är beroende av franchisegivarens samtycke. Risker med en sådan ordning är att franchisegivaren tilltvingar sig en lönsam enhet utan att betala franchisetagaren vad denne kunnat erhålla på öppna marknaden. Godtyckliga regler om samtycke vid överlåtelse – eller absolut hembudsskyldighet – kombinerat med bristfälliga ersättningsregler utgör återigen ett ständigt närvarande hot för franchisetagaren. Det finns också exempel på avtal som föreskriver att avtalet förfaller i händelse av franchisetagarens död och att enheten skall återgå till franchisegivaren. Även här uppkommer frågan om hur ersättning för verksamheten – denna gång till franchisetagarens efterlevande – ska beräknas.

Skiljeklausul är obligatorisk i ett franchiseavtal. En franchisetagare kan då inte gå till allmän domstol för att få en tvist med franchisegivaren avgjord. Skiljedom är en dyr

process, något som slår hårt mot en småföretagare. Det förstärker ojämlikheten i ett franchiseförhållande där franchisetagaren redan intar en underlägsen ställning. Vid skiljeförfarande löper nämligen franchisetagaren risken att få betala hela kostnaden för skiljedomen (arvode till skiljemännen samt sina egna och motpartens advokatkostnader) som i normalfallet uppgår till 1–2 Mkr eller mer. Detta innebär att det inte är värt att processa om fordran understiger 1 Mkr. I allmän domstol får en näringsidkare ersättning för sina kostnader om han tecknat en rättsskydds försäkring. En sådan försäkring gäller oftast inte i skiljeförfarande. I praktiken innebär detta att en franchisetagare inte har råd att driva en tvist utan är i det närmaste rättslös. Kostnadsproblematiken innebär att den normalt ekonomiskt underlägsne franchisetagaren i nio fall av tio avstår från att göra aldrig så välgrundade rättsliga anspråk gällande. Med rättegångskostnadshotet hängande över sig råder för franchisetagarens del i praktiken inte någon likhet inför lagen. Det är statens roll att tillse att det finns fungerande spelregler på marknaden för att inte svagare parter i affärsrelationer ska utnyttjas. Problemet med skiljeklausuler i franchiseavtal och det faktum att domstolarna efter en dom i Högsta domstolen (NJA 1992 s. 290) inte jämkar franchiseavtal med skiljeklausul visar att spelreglerna mellan franchisegivare och franchisetagare inte fungerar. Skiljeklausul är ett oskäligt villkor i franchiseförhållanden. Regler i lag om att franchisegivaren i de fall där han kräver skiljeklausul ska betala hela eller större delen av skiljekostnaderna skulle kunna vara en lösning på detta problem.

De viktigaste reformkraven kan sammanfattas i fyra punkter.

1. Förhandlingsrätt för franchisetagare och organisation av franchisetagare.
2. Översyn av reglerna om skiljeklausuler.
3. Regler för uppsägning av franchiseavtal och ekonomisk kompensation för franchisetagare vid uppsägning av avtalet.
4. Oskäliga villkor i franchiseavtal.

Ett franchiseavtal ska vara ett samarbetsavtal till gagn för båda parter – alltför ofta är det istället ett ensidigt utnyttjande av den svagare parten, franchisetagaren, som behöver ett skydd i lag. En översyn av franchiselagstiftningen är en viktig fråga – inte bara för franchisebranschen utan för svenskt näringsliv som helhet.